

І. А. Козименкоаспірант кафедри економічної політики та врядування
Національної академії державного управління при Президентові України

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ АДАПТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ ВУГІЛЬНОЮ ПРОМИСЛОВІСТЮ УКРАЇНИ

У статті досліджено теорію адаптивної організації та її застосування в державному управлінні вугільною промисловістю України. Адаптивну організацію у вугільній промисловості розглянуто як організаційний механізм виведення її із кризового стану та забезпечення ефективності державної політики сталого розвитку національної енергетики. Запропоновано основні організаційно-економічні напрями вдосконалення вугільної промисловості України в контексті реалізації державної стратегії енергетичної безпеки.

Ключові слова: державне управління, вугільна промисловість, організаційний механізм, адаптивна організація, сталий розвиток національної енергетики, державна стратегія енергетичної безпеки.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності діяльності базових галузей національної економіки є необхідною умовою поступального розвитку країни. Виведення значної кількості підприємств вугільної галузі, що забезпечують енергетичну безпеку країни, із кризового стану, у якому вони опинилися внаслідок різного роду економічних і політичних перетворень, вимагає докорінної реорганізації їхньої діяльності.

Закономірність неминучих змін форм організації галузі продемонстровано в необхідних перетвореннях внутрішньовиробничої спеціалізації підприємств, у розвитку форм типової, групової та гнучкої організації виробничих систем, у буферизації динамічних явищ організації виробничих процесів. Сигналами необхідності організаційних перетворень є граничні значення організаційних і економічних показників. Тому застосування теорії адаптивної організації у вугільній промисловості України для забезпечення її сталого розвитку є надзвичайно актуальним завданням державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем реструктуризації вітчизняних вугледобувних підприємств зробили багато вітчизняних науковців. Так, О.І. Амоша, Л.Л. Стариченко та Д.Ю. Череватський [2, с. 26–28] зазначають, що подальший розвиток вугільної промисловості України залежить від вирішення двох глобальних завдань: техніко-технологічної модер-

нізації галузі та її реформування (включаючи реструктуризацію) відповідно до ринкових умов господарювання. При цьому модернізація матеріально-технічної бази вугільної промисловості має здійснюватися не лише шляхом переоснащення шахт сучасним високопродуктивним і надійним устаткуванням, але і шляхом створення та впровадження принципово нових, нетрадиційних засобів і технологій виймання вугілля тонких пластів за складних умов, що із часом може бути затребуване на світовому ринку.

Необхідність вдосконалення законодавства для конкретизації та регламентації інноваційної політики на галузевому та виробничому рівнях, а також дотримання законодавства з інноваційної діяльності та інноваційного розвитку, державних концепцій, стратегій, програм із цього напрямку засвідчує у своїх дослідженнях Ю.С. Залознова [5, с. 37–38].

О.С. Сердюк [12, с. 255–256] акцентує, що основна мета реструктуризації вугільної галузі України полягає у збереженні та розвитку власних вугледобувних підприємств, для чого необхідні реорганізаційні зміни на основі широкого впровадження моделі державно-приватного партнерства інноваційного розвитку в масштабах усієї вугільної галузі України.

А.І. Кабанов та Ю.З. Драчук [8, с. 109] зазначають, що під час планування і проведення інноваційних заходів реструктуризації галузі доцільно розробляти інноваційну стратегію, за допомогою якої мають бути розкритими: сут-

ність і рушійна сила інноваційного розвитку на підприємстві; управління цим процесом; економічні відносини в ході інноваційної діяльності; механізм реалізації інноваційних цілей.

А.І. Амоша, Ю.С. Залознова та Д.Ю. Череватський [1, с. 168] уточнюють роль уряду та інших органів і організацій у новій системі відносин в умовах інноваційного техніко-технологічного розвитку. Уряд може бути організатором майданчика для переговорів, стражем загальнодержавних інтересів і гарантом дотримання сторонами взятих на себе зобов'язань. Науковці зауважують, що в умовах неможливості продовження масового державного дотування шахт виходом із ситуації є створення економічних мереж, що об'єднують вугільників і споживачів, які потребують їхніх ресурсів.

Незважаючи на вагомий внесок досліджень у розвиток теоретичних та науково-практичних положень щодо реструктуризації державного сектора вугільної галузі, питання формування структурованого механізму оперативного організаційного реагування органами державного управління потребують подальшого поглибленого дослідження.

Метою статті є дослідження теоретико-прикладних засад адаптивної організації діяльності вугільної промисловості та її застосування органами державного управління в рамках ключових пріоритетів державної політики сталого розвитку національної енергетики.

Виклад основного матеріалу. Економічна доцільність зміни форм організації виходить із моделювання їх економічної схожості, за якої організаційні параметри, що зумовлюють рівну ефективність, відображають трансфертні межі переходу від одних форм до інших. Відповідно до кібернетичної методології розуміння систем, під предметом діяльності останніх розуміють процес перероблення вихідних ресурсів на продукцію [16, с. 56–70], що і є об'єктом організації діяльності галузі як системи виробничих підприємств, установ (Рис. 1).

Указане представлення діяльності економічних систем у вигляді «чорної скриньки», на виході з якої визначаються товари або послуги, які потрібно виробляти, а на вході – необхідні для цього ресурси, цілком відображає стан вугледобувної галузі, наприклад, планово-централізованої економіки, коли спочатку створювалася програма продукції, визначалися її споживачі та постачальники всіх потрібних ресурсів [7; 9].

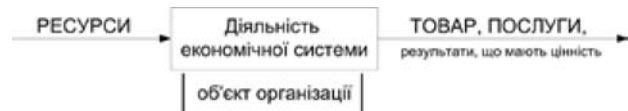

Рис. 1. Традиційне уявлення об'єкта організації діяльності економічних систем

Зображена модель входить у протиріччя з умовами функціонування галузей національної економіки у ринковому середовищі, коли сутність діяльності галузі розширюється до трьох компонентів: 1) діяльність із забезпечення необхідними ресурсами для функціонування галузі; 2) діяльність із використання ресурсів для отримання готової продукції і послуг; 3) діяльність із реалізації продукції та послуг [4; 6; 15].

На нашу думку, указане уявлення про предмет діяльності галузі як економічної системи є неповним, оскільки не відображає тієї особливої складової частини, якою є визначення самої доцільності чи необхідності її функціонування. Така діяльність виявляється щоразу, коли змінюються умови або коли поточна діяльність призводить до негативних результатів. В умовах динамічного розвитку ринку роль цієї цілепокладальної діяльності зростає, а наслідком її є те, що все частіше відбувається перетворення діяльності із забезпечення ресурсами на діяльність з ефективного використання ресурсів для виготовлення продукції та її реалізації.

Сучасній концепції адаптивної організації відповідає представлення предмета діяльності економічних систем у вигляді моделі, наведеної на Рис. 2, усі три компоненти якої – вхід (Y), перетворення (X) і вихід (Z) – є складовими частинами діяльності самої економічної системи [3, с. 35] і, відповідно, об'єктом адаптивної організації [10; 13].

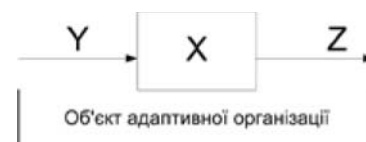

Рис. 2. Об'єкт адаптивної організації діяльності сучасної економічної системи

У наведеній моделі:

Y – вироблення імпульсу системи, що спонукає її функціонувати, тобто потреби національної економіки, на задоволення яких спрямована діяльність вугледобувної галузі, а також цілей і завдань, які необхідно вирішувати у процесі цієї діяльності.

X – перетворення імпульсу діяльності на результат шляхом:

1) забезпечення необхідними вихідними ресурсами;

2) використання ресурсів для отримання готової продукції та послуг;

3) забезпечення ринків збуту продукції коштами, необхідними для поповнення витрачених ресурсів.

Z – вироблення реакції системи як оцінки результатів діяльності й необхідність ініціації зміни у порядку пристосування (адаптації) до нових умов.

Основна частина вищенаведеної тріади (пункт № 2 у блоці X) відображає діяльність економічної системи за повного чи часткового перетворення наявних ресурсів (матеріалів, енергії, обладнання, інформації, праці людей та інших) на кінцеву продукцію, що є сутністю виробничої діяльності.

Використання ресурсів для перетворення сировини на готову продукцію та послуги зі зміною їхнього початкового фізичного (або агрегатного) стану (з'єднання різних елементів у єдине ціле або, навпаки, розкладання вихідного цілого на частини) є технологічною діяльністю. Однак готова продукція не може бути отримана без застосування не технологічних методів, таких як:

– розташування виробничих потужностей, устаткування, робочих місць у просторі;

– закріплення продукції або її частини за виконавцями в системі галузі і міжгалузевих об'єднань;

– визначення черговості участі виконавців у системі галузі, переміщення предметів діяльності;

– регламентування в часі усіх виробничих процесів галузевої системи і так далі [14, с. 44].

Отже, істотний внесок у формування ефективності галузі зроблено елементами логістики, тобто більш гнучкими і динамічними сполучними ланками. Питання організації ефективної логістики не належить ані до виробничої, ані до технологічної діяльності галузі, становлячи, таким чином, предмет діяльності, яку слід вважати організаційною.

Наприклад, у 2014–2015 рр. вугільний сектор України був у надзвичайно критичному стані. Зменшення видобутку вугілля на Донбасі, пошкодження та знищення шахтного фонду, захоплення шахт, цілеспрямоване руйнування залізничної інфраструктури призвели до розриву виробничих ланцюгів «вугілля – електроенергія», браку запасів вугілля на підприємствах теплової електрогенерации, що, зокрема,

загрожувало стабільності функціонування всієї об'єднаної енергетичної системи України, провокуючи виникнення значного дефіциту генерувальних потужностей.

У тогочасних умовах Україна мала дві альтернативи: дефіцит вугілля покривається або за рахунок імпорту з РФ, або за рахунок закупівлі його на непідконтрольних територіях Донбасу. До того ж такі поставки були політично пов'язаними з електропостачанням Криму. Тому Україна намагалася диверсифікувати поставки вугілля. Імпорт останнього із країн далекого зарубіжжя не став результативним через вартісні та якісні характеристики, можливості морських портів України (реальний перевалочний трафік) та логістику перевезень (строки перевезень). Можливим шляхом вирішення проблеми мали би стати поставки вугілля газової групи на незавантажених потужностях ТЕС, спроектованих для роботи на такому виді палива [11].

Зміст діяльності із забезпечення ресурсів і реалізації продукції галузі, відповідно до п. п. 1 і 3 блоку X, традиційно відноситься до функцій державного регулювання. Залишаючись прерогативою суто державних інтересів, тобто паливно-енергетичного комплексу України, сутність організаційної діяльності вугільної промисловості переживає еволюцію через те, що власне поняття ресурсів сьогодні є ширшим, ніж раніше. При цьому стирається грань між самими поняттями ресурсу і результатом діяльності.

Результати діяльності у вигляді продукції та послуг безпосередньо споживаються, створюючи при цьому певні матеріальні, трудові чи духовні вихідні ресурси для нового циклу діяльності зі створення іншої продукції або послуги. Частина результатів виробничої діяльності у вигляді продукції і послуг внутрішнього споживання в самій галузі спрямовується на нові діяльні процеси як ресурси для створення продукції для зовнішнього споживання (наприклад, коксохімічне виробництво для споживання в металургії). Структура подвійного циклу перетворення продукції на ресурси в діяльності економічної системи показана на Рис. 3.

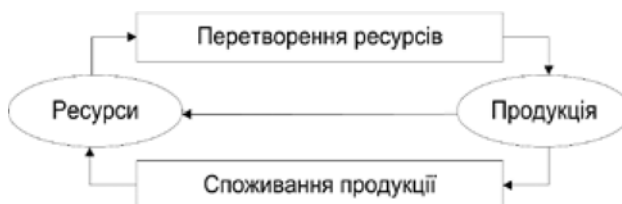

Рис. 3. Структура подвійного циклу перетворення продукції на ресурси

У нових умовах господарювання сама сутність організаційного впливу на діяльність галузі, крім традиційного організаційного проектування і розпорядництва, набуває якостей організаційної поведінки галузевого комплексу (низка галузей, об'єднаних єдиними державними цілями, завданнями і пріоритетами розвитку) як цілісного об'єкта, що функціонує у навколишньому середовищі.

Триєдина структура перетворення вихідних ресурсів на продукцію (блок X на Рис. 2) формує і три ознаки спільності економічних одиниць, що визначають їх віднесення до різних галузей: спільність вихідних ресурсів, спільність виробленої продукції, спільність способів використання ресурсів для одержання готової продукції.

Зарахування економічних суб'єктів до тієї чи іншої галузі відбувається за тією ознакою спільності, яка проявляється більше (Таблиця 1).

Багато економічних суб'єктів можуть бути віднесені в межах кожного рядка до різних галузей, які формуються трьома способами, указаними у стовпцях таблиці. Тому підприємства, де проявляється не одна ознака спільності, легко можуть бути віднесені до різних галузей. Прикладом цього є об'єднання низки підприємств у межах таких комплексних галузей, як вугільна промисловість і розробка корисних копалин.

У процесі розвитку економічних суб'єктів, а також зміни потреб національної економіки переважання може переходити від однієї ознаки, що позначає галузеву приналежність, до іншої. Діяльність будь-якої галузі, що створюється, наприклад, за спільністю продукції, неминуче перетинається з діяльністю галузей, сформованих за спільністю вихідних ресурсів або способів перетворення ресурсів на продукцію.

У будь-якій галузі, сформованій за спільністю продукції, у результаті науково-технічного прогресу починають використовуватися нові матеріали, технології, обладнання, розширю-

ється асортимент продукції, що приводить до утворення всередині галузі нових галузей (або підгалузей), а згодом – і до розпаду первісної галузі.

Наприклад, через мінливу кон'юнктуру світових цін на нафту і продукти нафтопереробки, виснаження її запасів проблема отримання рідких вуглеводнів із вугілля набуває актуальності, оскільки воно як поширений вид твердих горючих копалин є найбільш перспективною сировиною для виробництва синтетичного рідкого палива. На основі вугілля було організовано виробництво синтетичного палива в минулому (Німеччина, РФ). На його основі сьогодні працюють промислові підприємства (ЮАР) і на нього орієнтуються в майбутньому (США, Польща, Китай та інші). При цьому політика багатьох країн із великими запасами вугілля спрямована на те, щоб планомірно забезпечити стан технічної готовності до того моменту, коли заміна нафти вугіллям стане об'єктивно необхідною або з економічних позицій, або через створення стратегічної ситуації. Ідеться про вихід за межі галузі розробки енергетичного вугілля і створення нового напрямку у вугільній галузі – вуглекімічного, пов'язаного з отриманням із вугілля продукції інших ступенів переробки. Реалізація таких технологій передбачає різке розширення традиційного вуглекімічного різноманіття продукції з отриманням синтетичної нафти, високооктанового бензину, авіаційного, ракетного та дизельного палива, а також нафти, мастил, парафінів, фенолів – сировини для основного органічного синтезу.

Уявлення діяльності економічних об'єктів (галузі, комплексів, підприємств і так далі) як триєдиного процесу забезпечення ресурсами, їх перероблення і продажу продукції дозволяє абстрагуватися від галузевої приналежності підприємств, яка визначає лише специфіку професійної діяльності, тоді як організаційна діяльність залишається ідентичною на підпри-

Таблиця 1

Три способи визначення галузевої приналежності підприємств

Спільність ресурсів	Спільність продукції	Спільність перетворення ресурсів
Добувна промисловість (копалини)	Вугільна промисловість	Розробка корисних копалин
	Нафтовидобуток	Нафтооргсинтез
	Гірничорудна промисловість	Збагачувальна промисловість
Металознавство (метали)	Металургія	Сталеваріння
	Машинобудування	Металообробка
Лісове господарство	Меблеве виробництво	Деревообробка
Залізниця	Перевезення	Транспортування
Водне господарство (вода)	Комунальні послуги	Водопостачання

емствах будь-яких галузей і має позагалузевий характер.

Таким чином, нова сутність діяльності галузі пов'язана з її переходом від традиційної моделі до сучасної, відображає характерне для умов ринку підвищення статусу функціонування галузі до рівня самостійної діяльності, яку загалом можемо називати цілепокладальною.

Висновки і пропозиції. Адаптивна організація, як перспективна форма державного управління, породжує потребу в модифікації організаційних методів у напрямі їх комплексування у вигляді кластера, що охоплює весь процес діагностики, організаційного проектування і перетворення процесів реорганізації галузі у світлі поточних державних пріоритетів.

Особливістю організаційних рішень державного управління є те, що вони можуть бути як самостійними (галузевими), так і частиною загального управлінського рішення (багатогалузєвої ініціативи), або супроводжувати актуальне виробничо-технічне перетворення. У всіх випадках виникає питання вибору критерію обґрунтування організаційного рішення. З метою забезпечення його обґрунтованості необхідне детальне розроблення правил вибору та погодження застосування організаційних і економічних критеріїв реорганізації галузі, що розвивають наявні методики економічної, соціальної та екологічної ефективності.

Список використаної літератури:

- Амоша А.И., Залознова Ю.С., Череватский Д.Ю. Угольная промышленность и гибридная экономика: монография. Киев, 2017. 196 с.
- Амоша О.І., Стариченко Л.Л., Череватський Д.Ю. Стан, основні проблеми і перспективи вугільної промисловості України: наукова доповідь. Донецьк, 2013. 44 с.
- Бакурова А.В. Моделювання процесів територіальної самоорганізації на основі м'якої системної методології: монографія. Запоріжжя: Дике Поле, 2008. 187 с.
- Драчук Ю.З., Трушкіна Н.В. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком вугільної промисловості. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: монографія / під ред. М.О. Кизима, О.М. Тищенко. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2013. С. 71–84.
- Залознова Ю.Д. Інноваційний розвиток підприємств вугільної галузі: проблеми та напрями забезпечення. Економіка. 2011. № 2 (109). С. 35–39.
- Згуровский М.З., Статюха Г.А. Роль инженерной науки и практики в устойчивом развитии общества. Системні дослідження та інформаційні технології. 2007. № 1. С. 19–38.
- Згуровский М.З., Статюха Г.А. Системный подход к оценке и управлению устойчивым развитием общества. Системні дослідження та інформаційні технології. 2007. № 3. С. 7–27.
- Кабанов А.І. Принципи планування та організації інноваційної діяльності на вугільних шахтах / А.І. Кабанов, Ю.З. Драчук, В.Д. Харченко, О.М. Єременко, М.Р. Стук. Економічний вісник Національного гірничого університету. 2008. № 3. С. 103–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2008_3_16.
- Кобзев П.М. Системный анализ в экономике. Харьков: ХНЭУ, 2006. 184 с.
- Неліна Д.В. Системний аналіз у політології: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 304 с.
- Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. URL: <http://tpe.kmu.gov.ua/>.
- Сердюк О.С. Інноваційний підхід до реструктуризації вугільної галузі України. Маркетинг інновацій та інновації у маркетингу: збірник тез доповідей VII Міжн. наук.-практ. конф. (Суми, 26–28 вересня 2013 р.). Суми, 2013. С. 255–256.
- Спільник І.Д. До питання системності й економічного аналізу. Економічний аналіз. 2008. № 2 (18). С. 15–22.
- Стадницький Ю.І., Комарницький І.М. Просторова організація соціально-економічного розвитку: словник-довідник. Хмельницький: ХНУ, 2009. 186 с.
- Туленков М.В. Теоретико-методологічні основи організаційної взаємодії в соціальному управлінні: монографія. Київ: Каравела, 2009. 512 с.
- Форрестер Дж. Основы кибернетики предприятия (индустриальная динамика). Москва: Прогресс, 1971. 340 с.

Козыменко И. А. Развитие теории адаптивной организации в государственном управлении процессами трансформации угольной промышленности Украины

В статье исследована теория адаптивной организации и ее применение в государственном управлении угольной промышленностью Украины. Адаптивная организация в угольной промышленности рассмотрена как организационный механизм вывода ее из кризисного состояния и обеспечения эффективности государственной политики устойчивого развития национальной энергетики. Предложены основные организационно-экономические направления совершенствования угольной промышленности Украины в контексте реализации государственной стратегии энергетической безопасности.

Ключевые слова: государственное управление, угольная промышленность, организационный механизм, адаптивная организация, устойчивое развитие национальной энергетики, государственная стратегия энергетической безопасности.

Kozymenko I. A. Application of the theory of adaptive organization in public administration of the coal industry of Ukraine

The article examines the theory of adaptive organization and its application in the state management of the coal industry of Ukraine. Adaptive organization in the coal industry is considered as an organizational mechanism for its removal from the crisis situation and ensuring the effectiveness of the state policy of sustainable development of national energy sector. The main organizational and economic directions of improvement of the coal industry of Ukraine within the context of realization of the state strategy of energy security are offered.

Key words: public administration, coal industry, organizational mechanism, adaptive organization, sustainable development of national energy, state strategy of energy security.